

ŚPIEW W TRIDUUM PASCHALNYM Z PERSPEKTYWY REFORMY LITURGICZNEJ NA PRZYKŁADZIE PARAFIALNEGO CHÓRU W KLEWKACH

Słowa kluczowe: Triduum Paschalne, Klewki, chór parafialny, muzyka, śpiew, teologia

Keywords: Paschal Triduum, Klewki, parish choir, music, singing, theology

Schlüsselwörter: Österliches Triduum, Klewki, Kirchenchor, Musik, Gesang, Theologie

W minionym wieku Triduum Paschalne, określane czasami jako Triduum Sacrum, zostało na nowo odkryte w teologii i *praxis* Kościoła rzymskokatolickiego, co znalazło wyraz w odnowionej obrzędowości oraz zmianach zachodzących w pobożności¹. Włączenie laikatu w świadome i czynne uczestnictwo w liturgii postawiło, także przed świeckimi, wymóg wykonywania odpowiednich śpiewów integralnie tworzących celebracje. Uroczyste obchody dni paschalnych pod przewodnictwem biskupa w katedrach mają dziś zwyczajowo pełną asystę pontyfikalną i muzyczną obsadę na możliwie najwyższym poziomie artystycznym. Wielogłosowe chóry, które animują śpiewem odprawiane obrzędy, często łączą dobre tradycje cecylikańskie z nowymi wymogami estetycznymi i kościelnymi. Na ogół kantorzy i dyrygenci kościołów katedralnych umiejętnie wykorzystują dawny, wielogłosowy repertuar śpiewów liturgicznych, włączając doń także współczesne kompozycje, co pozwala na współtworzenie wraz z celebransami i zgromadzeniem ludu Bożego jednego, spójnego misterium wiary². Na tym obszarze liturgiczno-muzycznej aktywności chóry o charakterze profesjonalnym otrzymują fachowe wsparcie liturgistów, muzykologów i artystów. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w parafiach małomiasteczkowych czy wiejskich, a niekiedy i w młodych miejskich wspólnotach eklezjalnych, w których brakuje odpowiednich możliwości wykonawczych, nie ma stabilizacji personalnej, zarówno gdy chodzi

---

* Ks. dr hab. Sławomir Ropiak – em. profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, specjalista w badaniach nad polskojęzyczną teologią śpiewaną, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4123-9902>, e-mail: slawomir.ropiak@uwm.edu.pl.

¹ Zob. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wyd. 2 poszerzone i poprawione, Poznań 2013, s. 126–185; *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1618.

² Zob. S. Ropiak, *Świeccy wykonawcy muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II, w: W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 339–341.

o duszpasterzy, jak i organistów czy innych muzyków kościelnych, lub jeszcze nie wypracowano trwałej tradycji³.

W niniejszym opracowaniu posłużono się przykładem chóru parafii rzymskokatolickiej w Klewkach (archidiecezja warmińska), by zilustrować coraz bardziej powszechne zjawisko zmian liturgiczno-muzycznych podczas przeżywania Triduum Paschalnego w środowiskach oddalonych od katedralnego wzorca.

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA CHÓRU PARAFIALNEGO W KLEWKACH

Klewki są starą i główną osadą rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem św. Walentego. Pierwszy kościół (drewniany) wybudowano w 1481 roku we wsi Clauki⁴, która otrzymała lokację od warmińskiej kapituły na prawie chełmińskim już w 1352 roku. Zachowany do dziś kościół murowany (z przebudową z początku XX wieku) pochodzi z 1720 roku. Wystrój i polichromia barokowo-ludowa z elementami stylu rokoko przedstawiają Matkę Boską Bolesną z siedmioma mieczami oraz świętych Walentego i Rocha. Ta mała miejscowość leży w województwie warmińsko-mazurskim, w powiecie olsztyńskim, w gminie Purda, osiem kilometrów od Olsztyna, na trasie w kierunku Szczytna⁵. Do parafii należą także okoliczne wsie: Biedówko, Bruchwałd, Rykowiec, Stary Olsztyn, Szczesne, Trękus, Trękusek, Wojtkowizna, Wygoda, Kaborno, Linowo. Od 1945 roku dominuje tu ludność napływowa, która przybyła na te tereny w wyniku powojennych przesiedleń. Parafia liczy około 1800 mieszkańców, z czego mniej więcej połowa zamieszkuje w Klewkach (stan po 2000 roku). Proboszczem parafii jest obecnie ks. mgr Jerzy Banul. Msze święte odprawiane są w kościele parafialnym w zwykłe niedziele o godz. 8.30, 11.00 i 18.00, a w dni powszednie o godz. 18.00 (w okresie letnim) lub o godz. 17.00 (w okresie zimowym). Ponadto w niedziele są odprawiane Msze święte w punktach dojazdowych: w Linowie (godz. 9.45) i w miejscowości Kaborno (godz. 12.30)⁶.

Charakterystyka parafii jest o tyle ważna, by wiedzieć, że katolicy uczestniczący w liturgii pochodzą z różnych stron Polski. Są oni oderwani od swoich dotychczasowych zwyczajów, ugruntowanych tradycji i wzorców kulturowych. Dodatkowo na istniejące tu tereny rolnicze nakładają się wpływy turystyki oraz wszystkie powszechnie znane zjawiska wypływające z industrializacji, typowe dla podmiejskich gmin. Kościół parafialny należy do ważnych ośrodków integracji religijnej i społecznej.

³ Zob. Z. Szon, *Współczesne wyzwania wobec muzycznych zespołów parafialnych w świetle kościelnych dokumentów*, w: *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, red. R. Ceglarek, P. Maciaszek, Częstochowa 2020, s. 361–375.

⁴ Nazwa pochodzi od jej właściciela Clauka von Hohenberga (Mikołaja Klauka), zasłużonego rycerza pruskiego. Później wieś była nazywana Klakedorf (1591–1603), Klaukendorf (1790), Klewki (1879) i równoległe Klaukendorf. Zob. I. Lewandowska, *Magiczne wsie południowej Warmii – propozycja szlaku turystyczno-kulturowego*, w: *Bursztyn, wczoraj – dziś – jutro*, red. D. J. Olszewski-Strzyżowski, Gdańsk 2018, s. 214–215.

⁵ Por. E. Gołaszewska, *Klewki. Z dziejów kościoła i parafii*, Olsztyn 2002, s. 21–23.

⁶ Por. *Parafia pw. Świętego Walentego w Klewkach*, w: *Archidiecezja Warmińska* [on-line], <https://archwarmia.pl/parafie/klewki-swietego-walentego/> (dostęp: 28.07.2023).

Przekłada się to na rodzaj muzyki uprawianej w kościele. W parafii ważną rolę pełnili organiści, którzy pielęgnowali bliski im repertuar i ulubione melodie. W okresie bezpośrednio powojennym, a nawet w latach osiemdziesiątych minionego wieku w parafii śpiewano przedwojenne pieśni i warmińskie wersje melodyczne⁷. Bezpośrednio po wojnie posługę organistów pełnili autochtoni, a w omawianym przez nas okresie – Maria Woike⁸.

Przełomową datą w stylu wykonywanej muzyki kościelnej był rok 1989, kiedy to z inicjatywy ówczesnego księdza proboszcza Jana Krzysztofa Lebdowicza powstał w Klewkach mieszany chór parafialny⁹. Opiekę duszpasterską nad zespołem proboszcz powierzył wikariuszowi ks. Mirosławowi Pękale. Ówczesna organistka Elżbieta Gołębiowska¹⁰ stopniowo wprowadzała nową estetykę śpiewu, czerpiąc materiał również z innych, przede wszystkim powojennych zbiorów pieśni. Prowadzony przez nią zespół wykonywał głównie utwory jedno- lub dwugłosowe, podtrzymując śpiew całego zgromadzenia¹¹. Po śmierci założycielki kierownictwo i dyrygowanie zespołem wokalnym kontynuowała Helena Reichel¹². Aktywnie wspierały ją Irena Gołębiowska (siostra zmarłej organistki i nowa organistka parafialna) oraz Henryka Chudzik (kronikarz). Opiekę artystyczną nad powiększającym się chórem roztoczyła mieszkanka Kaborna Marzena Bieńkuńska, nauczycielka w Państwowej Szkole Muzycznej I i II stopnia w Olsztynie. Wtedy też ulegał zmianie repertuar chóru parafialnego w Klewkach, pojawiły się w nim także kompozycje czterogłosowe. Chórzyści natomiast dojrzewiali liturgicznie i muzycznie, regularnie śpiewając podczas głównej

⁷ Zob. *Melodje do Zbioru ułożone do grania na organach do Śpiewnika kościelnego Djecezi Warmińskiej harmonizował Józef Klatt organista w Gietrzwałdzie*, wyd. Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne na Warmję, Olsztyn 1924; S. Ropiak, *Katolickie śpiewniki polskie drukowane dla diecezji warmińskiej w latach 1856–1924*, „Studia Warmińskie” 29(1992), s. 181–190.

⁸ Maria Woike – ur. 24.03.1942 r. we wsi Trękus, woj. olsztyńskie, mężatka, wykształcenie średnie, cztery lata pobierała naukę gry prywatnie u „Pani Kamińskiej – organistki z Klewek”. Zawodowo pracowała jako ekonomista, a w parafii grała społecznie od 1964 r. Zmarła 25.09.2014 r. w Klewkach. Por. J.K. Lebdowicz, *Ankieta*, w: *Ankiety dotyczące życia muzycznego w parafiach diecezji warmińskiej*, zebrał ks. S. Ropiak, Olsztyn 1998.

⁹ Objął parafię 27.10.1986 r. po trzyletniej posłudze duszpasterskiej ks. proboszcza Antoniego Falińskiego (1.07.1983–26.10.1986). Zob. *Kronika* [parafii rzymskokatolickiej pw. św. Wawrzyńca w Klewkach], [a.n.], Klewki [okres od 10.02.1935 r.]; *Kronika Chóru Parafialnego w Klewkach*, [a.n.], Klewki 1989 (dalej: KChwK), s. [1].

¹⁰ E. Gołębiowska – ur. 16.07.1948 r., zm. 12.01.2005 r., absolwentka Państwowej Szkoły Muzycznej II st. w Olsztynie w klasie śpiewu Ireny Boguckiej-Olkowskiej. Pełniąc funkcję organistki parafialnej, jednocześnie uczyła dzieci gry na fortepianie w ognisku muzycznym działającym w Szkole Podstawowej nr 17 w Olsztynie (obecnie Państwowe Liceum Plastyczne im. Erica Mendelsohna) oraz rytmiki w Przedszkolu „Jarzębinki” w Klewkach. W okresie swojego zatrudnienia w miejscowym Państwowym Gospodarstwie Rolnym zapraszała pracowników do śpiewu w chórze kościelnym. Zob. W. Perlik, *Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach*, mps pracy licencjackiej, UWM: Olsztyn 2023, s. 16.

¹¹ Zob. Ks. W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. 10, konsult. muz. ks. K. Narodzonek, ks. R. Szramka, konsult. lit. ks. Stanisław Zdanowicz, Olsztyn 1977, s. 307–369.

¹² Helena Reichel – aktywna chórzystka śpiewająca sopranem od początku istnienia zespołu założonego przez E. Gołębiowską. Zawodowo pracuje jako nauczycielka języka angielskiego w Państwowej Szkole Muzycznej I i II st. w Olsztynie. Zob. KChwK [2005 r.].

Mszy Świętej w niedziele oraz dni uroczystości kościelnych. Zespół śpiewaczy zdobywał coraz większe uznanie lokalnej społeczności, czego wyrazem były zaproszenia do uświetniania świąt narodowych i patriotycznych obchodzonych z udziałem władz samorządowych gminy Purda. Poza udziałem w liturgii chór uczestniczył też w przeglądach zespołów wokalnych, włączał się w akcje charytatywne i okazjonalne imprezy kulturalne, gdyż część chórzystów należała do stowarzyszenia Akcja Katolicka¹³.

W dorobku parafialnego chóru im. Elżbiety Gołębiowskiej znajduje się płyta CD nagrana w 2012 roku, zawierająca wybrane pieśni, które wykonywano podczas Triduum Paschalnego w Klewkach¹⁴. W tym czasie funkcję proboszcza pełnił ks. mgr Mariusz Rybicki. Utrwalenie śpiewów na nośniku cyfrowym stało się możliwe dzięki mgr. Adamowi Wąsikowi, nauczycielowi muzyki, absolwentowi edukacji artystycznej w zakresie sztuki muzycznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie ze specjalnością prowadzenie zespołów wokalnych i wokально-instrumentalnych. Kiedy w czerwcu 2011 roku objął on stanowisko dyrygenta i kierownika artystycznego chóru, podjął się nie tylko zadania pielęgnowania śpiewu liturgicznego, ale także uczczenia 660-lecia założenia Klewek¹⁵.

W tym historycznym dla parafii w Klewkach nagraniu wzięli udział następujący śpiewacy: sopran: Helena Reichel, Anna Russak, Milena Piotrak, Alicja Perlik, Agnieszka Korzeń, Irena Gołębiowska, Elżbieta Mierzejewska, Marianna Płoska, Jolanta Wilga, Bożena Hensoldt; alty: Jadwiga Piotrak, Jadwiga Sidor, Aleksandra Wąsik (1), Iwona Wroblewska, Grażyna Cejner, Henryka Chudzik; tenor: Piotr Reichel; basy: Andrzej Ulewicz, Waldemar Bucholc. Z racji niewystarczającej męskiej obsady do chóru dołączyli zaprzyjaźnieni śpiewacy: Piotr Serbinowicz (nauczyciel art-vocal), Piotr Konarzewski (artofflearning), Andrzej Przystawko, Damian Borkowski (2)¹⁶.

Zanim przejdziemy do ściśle teologicznego omówienia repertuaru chóralnego, wykonywanego podczas Triduum Paschalnego w Klewkach, należy wyraźnie podkreślić wspólnototwórcze znaczenie celebrowania głównych misterii odkupienia i kulturowo-religijny wpływ na lokalną społeczność. Masowa migracja ludności warmińskiej przyniosła zmianę zwyczajów, stylu muzycznego i teologicznych treści śpiewanych w kościele parafialnym¹⁷. Wraz z wyjazdem z tych terenów rdzennych Warmiaków i przybyciem na to miejsce nowych osiedleńców zanikły tradycje cecylikańskie oraz chorał gregoriański, a pojawiły się utwory o charakterze ogólnopolskim¹⁸. Mimo tych zmian społeczność chóralna, skupiona wokół kościoła parafialnego w Klewkach

¹³ Zob. W. Perlik, *Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej*, s. 20–24.

¹⁴ W lutym 2006 r. z inicjatywy ks. proboszcza Leszka Niedźwiedzia oraz po konsultacjach z lokalną społecznością chór przyjął imię założycielki Elżbiety Gołębiowskiej. Por. K. Kozłowski, *Nuncjusz zawsze mówi prawdę*, „Posłaniec Warmiński” 48(2014), s. 4–5.

¹⁵ Por. W. Perlik, *Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej*, s. 16–17.

¹⁶ Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach, *Nie ma większej miłości* [płyta CD], dyr. A. Wąsik, nagr. M. Biedziuk, Klewki 2012 (dalej: ChpK 2012), [s. 2].

¹⁷ Najwięcej autochtonów wyjechało z Klewek za czasów ks. Tadeusza Kaska, który był proboszczem parafii w latach 1977–1983. Zob. *Kronika* [parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Wawrzyńca w Klewkach], [a.n.], Klewki [okres od 10.02.1935 r.].

¹⁸ Zjawisko to dotyczy też wielu dawnych podmiejskich miejscowości oraz parafii, które zostały dziś wchłonięte przez rozrastające się miasto Olsztyn. Zob. Z. Szon, *Działalność i repertuar rzymskokatolickich chórow parafialnych w Olsztynie w cyklu roku kościelnego w latach 1945–2018. Studium historyczno-teologiczne*, mps pracy doktorskiej, UWM: Olsztyn 2022, s. 270–279.

i liturgii rzymskiej, integrowała się pod wpływem wspólnego przeżywania tej samej wiary. Owocem aktywnego udziału chórzystów w obrzędach liturgicznych był wzrost pobożności, a także nawiązywanie serdecznych, wzajemnych relacji międzyludzkich. Wokół zespołu zrodził się klimat życzliwości i uznania, co przełożyło się na zaangażowanie osób spoza grona muzyków kościelnych. W ten sposób powstało okazjonalne nagranie pod tytułem *Nie ma większej miłości*. Wspólne dzieło nie tylko połączyło śpiewaków, ale także przyczyniło się do uaktywnienia postaw obywatelskich. Oprócz wyżej wskazanych osób należy wspomnieć też Michała Biedziuka, który wsparł dyrygenta Adama Wąsika w realizacji nagrania i zmiksowaniu materiału dźwiękowego. Autorem zdjęć umieszczonych na okładce jest Andrzej Ulewicz. Na jej wewnętrznej stronie znalazły się specjalne podziękowania dla dobroczyńców chóru, przyjaciół oraz rodziny Gołębiowskich. Wymienieni są tutaj m.in.: ówczesny proboszcz ks. Mariusz Rybicki, Bożena Ulewicz, Jolanta i Jakub Wójtowicze, Eugeniusz Ziolo oraz firma Nawigator z Klewek. Dołączono też informacje o sponsorach (w formie logo): Gminie Purda, firmie Grupa Storex Materiały Budowlane oraz AFW Mazury Drukarnia i Wydawnictwo. Wielość wskazanych tutaj osób i podmiotów potwierdza wielowymiarową rolę, jaką pełni chór parafii Klewki.

2. WIELOGŁOSOWY REPERTUAR CHÓRU W KLEWKACH PODCZAS TRIDUUM PASCHALNEGO 2012

Wskazane już wyżej nagranie CD zawiera dwanaście utworów bez opisu i bibliografii w następującej kolejności: *Nie ma większej miłości*; *Hosanna*; *Mądrość stół zastawiła*; *Kto spożywa moje Ciało*; *Ave verum*; *Hymn etiopski*; *Krzyżu Święty*; *Kantyk o Męce Pańskiej*; *Alleluja na Błoniach*; *Oto jest dzień*; *Panu naszemu*; *Oto są baranki młode*. Dyrygent wraz z chórzystami uznali te kompozycje za wartościowe i reprezentatywne dla ich stylu i poziomu wykonawczego¹⁹. Utwory są różnorodne pod względem tematycznym, nie oddają porządku obowiązującego podczas celebracji liturgicznych. Wydaje się, że kryterium doboru poszczególnych kompozycji wyznaczyły poczucie estetyki, subiektywny gust dyrygenta oraz swobodna koncepcja teologii Eucharystii z akcentem położonym na wieloaspektowe wymiary miłości. W celu identyfikacji nagranych utworów należało sięgnąć po zbiory nutowe chóru²⁰ i uzupełnić zdobytą w ten sposób wiedzę informacjami pochodzącymi ze śpiewników i innych źródeł, głównie z Internetu, skąd pobierano i kopiowano ogólnodostępne nuty.

Tytułowy kanon *Nie ma większej miłości* tworzą trzy wersety solowe (sopran) przeplatane czterogłosowym refrenem. Pochodzi on z repertuaru dominikanów z Krakowa²¹. Drugim utworem jest radosny kantyk Mojżesza przeznaczony na liturgię Wigilii Paschalnej, w którym na tle rytmicznego męskiego ostinato *Hosanna*

¹⁹ Oprócz tego chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach posiada w swoim dorobku także nagranie kolęd pt. *Gore gwiazda* [płyta CD], oprac. A. i A. Wąsik, Klewki 2021.

²⁰ Zasoby nutowe chóru parafii pw. św. Wawrzyńca w Klewkach [luźne kartki w skoroszytcie ułożone według alfabetu] zebrała mgr Henryka Chudzik – parafialna organistka, Klewki 2023 (dalej: ZnChśwWK).

²¹ Por. *Nie ma większej miłości*, sł. por. J 15,13, muz. J. Gałuszka OP, w: *Śpiewnik liturgiczny. Niepojęta Trójco*, red. M. Stós, Kraków 1998 (dalej: NiepTr 1998), s. 307–308. Por. ZnChśwWK.

wykonwana jest solowa partia tenorowa. Jej treść stanowią wersy zwrotek, które przeplatane są refrenem z udziałem głosów żeńskich: „Śpiewajcie Panu, bo wielka Jego moc”. Całość kończy efektowne klaśnięcie²². Trzecim utworem na płycie jest czterogłosowa kompozycja pt. *Mądrość stół zastawiła* (por. Prz 9,1-6) z dołączonymi doń zwrotkami zaczerpniętymi z Psalmu 34. Oryginalna wersja tego utworu posiada siedem strof przeplatanych refrenem²³. Tymczasem w omawianym nagraniu, prawdopodobnie w celu zachowania proporcji z innymi utworami, zarejestrowano tylko trzy pierwsze zwrotki. Kolejny utwór na płycie to dość krótka czterogłosowa antyfony na Komunię *Kto spożywa Moje Ciało*²⁴. Dzięki repetycji wydłużono w nagraniu czas trwania tej kompozycji²⁵. Na płycie znalazło się też popularne czterogłosowe *Ave verum* Wolfganga Amadeusza Mozarta (zm. 1791 r.)²⁶. Tematyczny blok kompozycji o Eucharystii wieńczy śpiew zaczynający się od incipitu *Chleb niebiański dał nam Pan*, stanowiący refren w następujących dalej zwrotekach hymnu, określanego jako syryjski bądź etiopski, którego autorem jest św. diakon Efrem. W nagraniu słyszymy trzy pierwsze strofy przeplatane refrenem²⁷.

W kolekcji zawartej na płycie charakter pasyjny mają dwie kompozycje: *Krzyżu Święty* (zarejestrowano tu tylko dwie pierwsze zwrotki hymnu)²⁸ oraz *Kantyk o Męce Pańskiej* z refrenem łacińskim *Adoramus Te Christe* wraz ze zwrotekami w języku polskim²⁹. Te dwa utwory włączone do nagrania wskazują na ofiarny charakter Mszy Świętej, przypominając jednocześnie prawdę o odkupieńczej męce i śmierci Jezusa Chrystusa, które Kościół celebrował w Wielki Piątek. W nagraniu *Kantyku o Męce Pańskiej* chór z Klewek ograniczył się do wykonania tylko czterech wybranych zwrotek (1, 2, 3, 5) wraz z dołączonym do nich refrenem³⁰.

Obok wspomnianych kompozycji eucharystycznych i pasyjnych na płycie zarejestrowano też cztery śpiewy, które uplasować należy w grupie kompozycji wielkanocnych: podniosłe *Alleluja na Błoniach*³¹; *responsorium Oto jest dzień* z dołączonymi doń zwrotekami hymnu brewiarzowego³², krótki śpiew uwielbienia *Panu naszemu*³³

²² Por. *Hosanna* (Kantyk Mojżesza), śl. Wj 15,1-2.4-5.17ab-18, muz. G. Desrochers, oprac. J. Gałuszka OP, w: NiepTr 1998, s. 71–75.

²³ Zob. *Mądrość stół zastawiła*, śl. Ps 34, muz. A. Gouzes OP, oprac. M. Piłśniak OP, w: NiepTr 1998, s. 170–171.

²⁴ *Kto spożywa moje Ciało*, śl. por. J 6,54-58, muz. P. Pałka [kopia ksero zaopatrzona datą 13.05.2008], w: ZnChśwWK.

²⁵ *Kto spożywa moje Ciało*, w: ChpK 2012, nr 4.

²⁶ Por. *Ave verum*, śl. XII w., muz. W.A. Mozart, wydruk na luźnych kartkach, w: ZnChśwWK.

²⁷ *Hymn etiopski*, tłum. ks. M. Starowieyski, muz. J. Gałuszka OP, w: NiepTr 1998, s. 168. Por. ZnChśwWK.

²⁸ *Krzyżu Święty*, śl. XVI w., muz. wg ks. M. Mioduszelewskiego, opr. J. Gałuszka OP, w: NiepTr 1998, s. 183. Por. ZnChśwWK; ChpK 2012, nr 7.

²⁹ *Kantyk o Męce Pańskiej*, śl. św. Katarzyna z Ricci, muz. Taize, opr. J. Gałuszka OP, w: NiepTr 1998, s. 180–181. Por. ZnChśwWK, s. [14].

³⁰ *Kantyk o Męce Pańskiej*, w: ChpK 2012, nr 7.

³¹ *Alleluja na Błoniach* (Alleluja przed Ewangelią), oprac. Piotr Pałka 17 II 1999, w: ZnChśwWK.

³² *Oto jest dzień*, śl. hymn brewiarzowy, muz. A. Gouzes OP, oprac. J. Gauszka OP, w: NiepTr 1998, s. 199. Por. ZnChśwWK [s.18]; ChpK 2012, nr 10.

³³ *Panu naszemu*, w: ChpK 2012, nr 11.

oraz *Oto są baranki młode* z dołączonymi doń dwiema zwrotkami hymnu wielkanocnego *Na Baranka Pańskich godach*³⁴.

3. EUCHARYSTIA JAKO UCZTA MIŁOŚCI

Triduum Paschalne rozpoczyna Msza Wieczery Pańskiej w Wielki Czwartek, która w parafii św. Walentego w Klewkach celebrowana jest wieczorem³⁵. W zamierzeniu soborowych reformatorów liturgia pierwszego dnia Triduum inauguruje epifanię chwały Bożej i ukazuje wewnętrzną więź Eucharystii z Paschą. Miłość (gr. *agape*) Ojca Niebieskiego przekazywana przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym stanowi klucz do rozumienia celebrowanego misterium, będąc jednocześnie jednym z centralnych tematów teologii Wielkiego Czwartku. Historiozbawczy rys liturgii poucza, że jest ona anamnezą tego, co Chrystus Pan – prawdziwy paschalny Baranek (Wj 12,1-8) – nakazał czynić na pamiętkę tego, co On uczynił (1 Kor 11,23-36). Liturgia ta jest też odnowieniem Przymierza we Krwi Zbawiciela, jak wskazuje na to wielkoczwartkowy psalm responsoryjny³⁶. Starotestamentalne zapowiedzi wypełniają się w miłości Jezusa „do końca” (por. J 13,1b), dlatego też „chlubimy się krzyżem naszego Pana Jezusa Chrystusa, w nim jest nasze zbawienie, życie i zmartwychwstanie, przez niego jesteśmy zbawieni i oswobodzeni” (por. Ga 6,14)³⁷.

Do słów zapowiedzi Chrystusa z Ostatniej Wieczery, wskazującej na Jego śmierć jako najwyższą formę miłości wobec uczniów, nawiązuje tytułowy śpiew z płyty chóru parafialnego w Klewkach. Tekst podkreśla przede wszystkim znaczenie miłości pielęgnowanej w relacjach pomiędzy wyznawcami Chrystusa³⁸, jednak bez odniesienia do wymiaru soteriologicznego:

*Ref. Nie ma większej miłości, nie ma większej miłości,
jak oddać swoje życie za przyjaciół swych.*

1. Gdy się tutaj gromadzimy jedno bądźmy, zgodność ducha niech zachowa nas od różnic, aby zgasły gniewy, spory i zawiści, a prawdziwie między nami stanął Chrystus.

2. Ukochajmy przeto Boga, sercem całym, niech nie zaćmi tej miłości żadna inna; w Nim zaś wszystkich, którzy bliscy, jak nas samych i przez Niego nawet wrogów ukochajmy.

*3. Jednym głosem przyzywajmy Najwyższego, by obdarzył swym pokojem nasze czasy; niechaj wiarę i nadzieję czyn ożywi, by wprowadzić do niebieskiej nas wspólnoty*³⁹.

³⁴ *Oto są baranki młode*, w: ChpK 2012, nr 12.

³⁵ Zgodnie z zaleceniami liturgia ta powinna być celebrowana w godzinach wieczornych, z pełnym uczestnictwem całej miejscowej wspólnoty. Por. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, s. 126.

³⁶ *Lekcjonarz mszalny. Okres Wielkiego Postu, Okres Wielkanocy*, t. II, wyd. 2, Poznań 2015, s. 286.

³⁷ Por. *Leksykon liturgii*, s. 1621.

³⁸ Zob. P. Wiśniewski, *Aspekt kerygmatyczny muzyki liturgicznej*, „Anamnesis” 50(2007), s. 96–99.

³⁹ *Nie ma większej miłości*, w: ChpK 2012, nr 1.

Podobnie starotestamentalne reminiscencje kolejnego utworu w analizowanej kolekcji podkreślają kontekst świętego posiłku w królestwie niebieskim (por. Prz 1,20; Iz 25,6; Mt 22,2-4.8-9):

Ref. Mądrość stół zastawiła obficie i na święto zaprasza swój lud.

Przychodźcie na ucztę Syna Bożego, przyjmijcie ten chleb, co Pan daje nam.

1. Będę błogosławił Pana po wieczne czasy, Jego chwała będzie zawsze na moich ustach. Dusza moja chlubi się Panem. Niech słyszą to pokorni i niech się weselą.

2. Wysławiajcie razem ze mną Pana, Wspólnie wywyższajmy Jego imię!

Szukałem pomocy u Pana, a On mnie wysłuchał i wyzwolił od wszelkiej trwogi.

3. Spójrzcie na Niego, a rozpromienicie się radością, Oblicza wasze nie zapłoną wstydem. Oto zawołał biedak i Pan go usłyszał i uwolnił od wszelkiego ucisku⁴⁰.

Do sprawowanej podczas wielkoczwartkowych obrzędów uczyty eucharystycznej nawiązują też słowa kolejnego śpiewu, które zaczerpnięte zostały z katechezy wygłoszonej do uczniów przez Jezusa w Kafarnaum (por. J 6,51-52):

Kto spożywa moje Ciało i Krew moją pije,

Trwa we Mnie, a Ja w nim, będzie żył na wieki. [2x]

Ja jestem chlebem żywym, który zstąpił z nieba,

Jeśli kto ten chleb spożywa, będzie żył na wieki⁴¹.

Kolekcję śpiewów o tematyce eucharystycznej przepięknie uzupełnia zaczerpnięty z pism św. diakona Efrema hymn:

Ref. Chleb niebiański dał nam Pan, na życie wieczne.

1. Wzięliśmy i jedliśmy Chleb Błogosławiony

Ciało Pana i Krew drogocenną.

Chleb przemienił Pan

Kielich zbawczy, Napój orzeźwiający.

2. Przyjąwszy Święty Chleb będziemy wysławiali Boga,

Który na całej ziemi uczynił wielkie rzeczy,

Radujcie się sprawiedliwi w Panu,

Przyjmując Ciało i Krew Chrystusa.

3. Dziś spożywaliśmy Chleb aniołów,

Dziś oglądaliśmy naszego Pana Jezusa Chrystusa,

Dziś wychwalaliśmy Węgiel żarzący się na ołtarzu,

W cieniu którego śpiewają Serafimy⁴².

Podsumowując omówienie śpiewów wykonywanych w Wielki Czwartek przez chór parafii w Klewkach, należy zauważyć, że główny akcent został w ich treści położony na tematykę dotyczącą miłości. Jest ona owocem celebracji każdej Eucha-

⁴⁰ *Mądrość stół zastawiła*, w: ChpK 2012, nr 3, ref., 1–3 zwr.

⁴¹ *Kto spożywa moje Ciało*, w: ChpK 2012, nr 4.

⁴² *Hymn etiopski*, w: ChpK 2012, nr 6.

rystii, a zwłaszcza przyjmowania Komunii Świętej. Miłość ta wyraża się poprzez zjednoczenie wspólnoty wokół Chrystusa, który jako Mądrość przedwieczna zastawia stół, zaprasza na ucztę i karmi zgromadzonych swym Ciałem i Krwią. Eucharystia jest tutaj określana jako Chleb niebiański, Ciało Pana, Chleb Błogosławiony, święty Chleb, Chleb aniołów, a nawet Węgiel żarzący się na ołtarzu. Przemilczany jest pasyjny i ofiarny wymiar Baranka paschalnego⁴³. W jakiejś mierze pominięta została również kwestia ludzkiego grzechu na rzecz podkreślenia obrazu uczty Syna Bożego⁴⁴. Do tematyki ofiary, śmieci i męki Chrystusa nawiązują wprawdzie słowa motetu W.A. Mozarta: *Ave, ave verum Corpus / natum de Maria Virgine / vere passum, immolatum / in cruce pro homine. / Cujus latus perforatum / unda fluxit et sanguine. / Esto nobis praegustatum, in mortis examine*⁴⁵. Trudno jednak stwierdzić, czy utwór ten był wykonywany w Kłewkach podczas Mszy Wieczery Pańskiej, a jeśli nawet tak było, to z racji nieznamości łaciny uczestnicy Liturgii raczej nie weszli w teologiczną głębię tekstu tej kompozycji⁴⁶. W eucharystycznej części repertuaru chóru zaprezentowanej na płycie CD nie został także uwypuklony temat *Mandatum*⁴⁷, przypuszczalnie dlatego, że w parafii nie ma obrzędu mycia nóg.

4. ODKUPIENICZA ŚMIERĆ JEZUSA CHRYSZTUSA NA KRZYŻU

Liturgia Wielkiego Piątku przepełniona jest miłością i kontemplacją ofiary Zbawiciela na Krzyżu, będącej źródłem zbawienia rodzaju ludzkiego⁴⁸. W tym dniu wspólnota Kościoła wspomina błogosławioną i chwalebłą mękę Pana oraz uroczyste celebrytuje Jego zwycięską śmierć. Do głównych elementów sprawowanego obrzędu należą: słuchanie słowa Bożego (Iz 52,13-15; 53,1-12; Hbr 4,14-16; 5,7-9) zwieńczone ewangelijnym opisem męki Jezusa Chrystusa (J 18,1-19,42)⁴⁹, adoracja krzyża, Komunia Święta oraz procesja do grobu Pańskiego⁵⁰.

⁴³ Zob. J.P. Abrahamowicz, *Triduum paschalne przeżywane z wiarą*, tłum. benedyktyni tyniecy, Tyniec 2012, s. 49–59.

⁴⁴ W nagraniu opuszczono słowa: „Dziś usłyszeliśmy wielki i słodki głos, / To Ciało spali ciernie grzechów, / I oświeci dusze ludzi, / Przyjmujących Boski Pokarm”. Zob. *Hymn etiopski*, tłum. ks. M. Starowieyski, muz. J. Gałuszka OP, w: *NiepTr* 1998, s. 168.

⁴⁵ *Ave verum*, w: *ChpK* 2012, nr 5: „Witaj, prawdziwe Ciało Zrodzone z Maryi Dziewicy, Prawdziwie umęczone i ofiarowane na krzyżu za człowieka. Z Twego przebitego boku wypłynęła Krew i Woda, Bądź nam pokarmem w godzinę śmierci”, tłumaczenie za: https://www.tekstowo.pl/piosenka.mozart.ave_verum_corpus.html (dostęp: 19.07.2023).

⁴⁶ Zob. D. Ostrowski, *Języki narodowe w liturgii*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, S. Araszczuk, Wrocław 2014, s. 182–183.

⁴⁷ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, s. 127; A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebrycja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, tłum. K. Kubis, Kraków 2003, s. 236–237.

⁴⁸ Zob. H. Witezyk, *Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Eschatologiczna Ofiara Ekspiacji i Nowego Przymierza*, Lublin 2003, s. 257–263.

⁴⁹ Zob. *Lekcjonarz mszalny. Okres Wielkiego Postu, Okres Wielkanocy*, t. II, s. 265–274.

⁵⁰ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, s. 133–147; A. Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła*, s. 241–246.

Z analizy zawartości archiwum nutowego chóru oraz omawianego tutaj nagrania wynika, że w parafii Klewki pielęgnowany jest śpiew tradycyjnej polskiej pieśni pasyjnej *Krzyżu święty nade wszystko*, będącej odpowiednikiem łacińskiego hymnu *Crux fidelis*⁵¹. Na płycie CD zarejestrowano jednak tylko dwie zwrotki tego utworu:

1. *Krzyżu święty nade wszystko,
Drzewo przenajszlachetniejsze!
W żadnym lesie takie nie jest,
Jedno na którym sam Bóg jest.
Słodkie drzewo, słodkie gwoździe,
Rozkoszny owoc nosiło.*

2. *Skoń gałązki Drzewo święte,
Ulży członkom tak rozpiętym,
Odmień teraz oną srogość,
Którąś miało z urodzenia,
Spuść lekkuchno i cichuchno,
Ciało Króla niebieskiego*⁵².

W podanym przykładzie potwierdza się proces redukcji dzieła muzycznego na rzecz dostosowania go do panujących dziś warunków celebracji. Hymn ten bowiem w śpiewniku ks. M.M. Mioduszewskiego miał aż 16 zwrotek, w ostatnim wydaniu śpiewnika ks. J. Siedleckiego sześć zwrotek, a w *Mszale Rzymskim dla diecezji polskich* siedem zwrotek⁵³. W praktyce wykonawczej chórów parafialnych dochodzi dość często do tego typu korekt w dawnych pieśniach kościelnych, choć przekazują one zapisane w kolejnych strofach ważne opisy wydarzeń biblijnych, prawdy wiary czy też katechezę dotyczącą moralności. W zgromadzeniu liturgicznym dość często nie wybrzmiewa więc pełna treść śpiewów przeznaczonych do danej celebracji, co pozbawia jej uczestników doświadczenia bogactwa i głębi teologicznej obrzędów. W ten sposób w nagraniu chóru parafialnego w Klewkach pominięto, rozwiniętą w zwrotce trzeciej hymnu *Krzyżu Święty*, teologię drzewa krzyża, a także symboliczny obraz tzw. przewozu (pomostu pomiędzy człowiekiem a Bogiem Stwórcą), który naprawiony został dzięki krwi Chrystusa Baranka⁵⁴. Podobnie rezygnacja ze zwrotki piątej hymnu ogołaca niejako uczestników Liturgii z zawartego w tej części przypomnienia o dobrowolnej ofierze miłości Jezusa, oddającego swe życie na krzyżu⁵⁵. Co ciekawe, na karcie z nutami omawianej pieśni, którą odnajdujemy w archiwum chóru w Klewkach, znajduje się dokonane odręcznie przekreślenie czwartej zwrotki tej kompozycji: *W jasełkach leżąc, gdy płakał*⁵⁶. Wydaje się więc, że zwrotkę tę pomijano, prawdopodobnie ze względu na niezrozumiałe dla współczesnego odbiorcy powiązanie męki z tajemnicą wcielenia (jasełka, żłóbek). W opracowaniu wielogłos-

⁵¹ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, s. 144.

⁵² *Krzyżu Święty*, w: ChpK 2012, nr 7.

⁵³ Por. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, wydanie XL, red. W. Kałamarz, A. Ziółkowski, Kraków 2015, s. 198.

⁵⁴ Por. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, s. 198; ZnChśwWK.

⁵⁵ Por. ZnChśwWK.

⁵⁶ Por. ZnChśwWK.

wym omawianego hymnu, które chór parafialny w Klewkach zaczerpnął ze zbiorów dominikańskich (w opracowaniu Jacka Gałuszki), zachowano tylko pięć pierwszych zwrotek, nie uwzględniono zaś kolejnych strof tejże kompozycji⁵⁷. Jest to przykład wspomianej redukcji i odchodzenia w tym konkretnym przypadku od tradycyjnego ukazania postaci Maryi w tajemnicy krzyża Chrystusa (*Maryja Matka patrzyła na członki, co powijała*). Z drugiej natomiast strony staropolski archaiczny język wskazanych tutaj zwrotek, choćby słowa: *Na słońcu upieczonego, Baranka wielkanocnego*, może być dziś zupełnie niezrozumiały dla uczestników zgromadzenia liturgicznego.

Do kolekcji wielkopiątkowych śpiewów chóru parafii w Klewkach należy także polskojęzyczny *Kantyk o Męce Pańskiej*⁵⁸, powiązany z refrenem, który stanowi łacińska aklamacja: *Adoramus Te Christe, benedicimus Tibi, quia per crucem Tuam redemisti mundum*⁵⁹. Strofy kantyku nawiązują do bliźnich lamentacji i skarg udreżonego Sługi Jahwe, które w tradycji chrześcijańskiej są rozumiane jako słowa Chrystusa:

1. *Druhowie moi i przyjaciele stronią od mojej choroby
z daleka stoją i moi bliscy.*

*Jestem zamknięty i bez wyjścia
Moje oko słabnie od nieszczęścia*⁶⁰.

2. *Pot mój stał się podobny do kropel krwi
spływających na ziemię.*

*Bo sfora psów mnie opadła,
osacza mnie zgraja złoczyńców*⁶¹.

3. *Podąłem grzbiet mój bijącym
i policzki moje rwącym mi brodę.*

*Nie zasłoniłem mojego oblicza
przed zniewagami i opluciem*⁶².

4. *Przebodli ręce i nogi moje,
policzyć mogę wszystkie kości moje.*

*Do mego pokarmu żółci domieszali
a kiedy pragnąłem poili mnie octem*⁶³.

⁵⁷ 6. „Nędzne by to serce było, / Co by dziś nie zapłakało, / Widząc Stworzyciela swego / Na krzyżu zawieszono, / Na słońcu upieczonego / Baranka wielkanocnego. / 7. Maryja Matka patrzyła / Na członki, co powijała, / Powijając całowała, / Z tego wielką radość miała. / Teraz je widzi szerniała, / Żyły, stawy w Nim porwane”. Por. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, s. 144–145; *Krzyżu Święty*, w: NiepTr, s. 183.

⁵⁸ *Kantyk o Męce Pańskiej*, sł. św. Katarzyna z Ricci, muz. Taize, opr. J. Gałuszka OP, w: NiepTr 1998, s. 180–181. Por. ZnChśwWK, s. [14]; *Kantyk o Męce Pańskiej*, w: ChpK 2012, nr 7.

⁵⁹ Jej odpowiednikiem jest aklamacja wykonywana w czasie celebracji nabożeństwa drogi krzyżowej: „Kłaniamy Ci się Panie Jezu Chryste i błogosławimy Tobie. / Żeś przez krzyż i mękę swoją świat odkupić raczył”.

⁶⁰ Por. Ps 38(37), 12; 88(87), 10.

⁶¹ Por. Łk 22,44; Ps 22(21),17.

⁶² Por. Iz 50,6.

⁶³ Por. Ps 22(21),17-18; 69(68),22.

7. *W ręce Twoje, Panie, polecam ducha mojego
Ty mnie uwolnisz, Panie, Boże wierny.
Wspomnij, Panie służę Twego
gdy przyjdiesz do swego Królestwa*⁶⁴.

Po siódmej zwrotce kantyku solista wykonuje zaczerpnięty z Ewangelii werset: *A Jezus raz jeszcze zawołał donośnym głosem i oddał ducha* (por. Łk 23,46)⁶⁵.

Podane wyżej przykłady śpiewów wielogłosowych z liturgii Męki Pańskiej w Wielki Piątek potwierdzają, że chór parafii w Klewkach nawiązuje swoim repertuarem do tradycji muzycznej tego dnia (hymn *Crux fidelis*, czyli śpiew z adoracji krzyża według ksiąg liturgicznych), a jednocześnie wprowadza w przestrzeń celebracji nowe treści, melodie i brzmienia (melodyka śpiewów Taize, harmonizacje Jacka Gałuszki). Cenne wydaje się tutaj ubogacenie obrzędów adoracji ukrzyżowanego Chrystusa poprzez pogłębianą medytację źródeł biblijnych, co jest możliwe w ramach sięgania po teksty ze skarbca poezji kościelnej (św. Katarzyna z Ricci). Przywołanie w krótkiej łacińskiej aklamacji prawdy o odkupieniu świata przez Krzyż wzmacnia rozumienie soteriologicznego znaczenia cierpienia Jezusa Chrystusa, pobudza też katolików do wdzięczności i uwielbienia Boga⁶⁶.

3. PASCHALNA RADOŚĆ OCHRZCZONYCH ZE ZMARTWYCHWSTANIA PAŃSKIEGO

Wigilia Paschalna zwieńczona jest sprawowaniem Eucharystii, która podkreśla tryumf uwielbionego Kyriosa, będąc jednocześnie punktem centralnym świętowania przez ochrzczonych zmartwychwstania Jezusa Chrystusa⁶⁷. Uroczysta procesja rezurekcyjna z Najświętszym Sakramentem wyraża radość odkupionych ze zwycięstwa Zbawiciela nad śmiercią⁶⁸. Ten radosny charakter Wielkiej Nocy odzwierciedla także repertuar śpiewów paschalnych parafialnego chóru w Klewkach. Przykładem jest tutaj wielogłosowy *Kantyk Mojżesza*, wykonywany w ramach liturgii słowa, po czytaniu opowiadającym o przejściu Izraelitów przez Morze Czerwone. Śpiew ten obrazuje nie tylko ocalenie Izraelitów, ale również ocalenie każdego z wyznawców Chrystusa przez sakrament chrztu, w którym są oni zanurzeni w Jego śmierci i zmartwychwstaniu⁶⁹:

⁶⁴ Por. Ps 31(30), 6; Łk 23,42.

⁶⁵ W nagraniu opuszczono zwrotkę czwartą: „Jestem bardzo bliski upadku / I ból mój jest zawsze przede mną. / Żołnierze uplotłszy koronę z cierni / włożyli mi ją na głowę” [por. Ps 38(37),18; J 19,2]. Zob. ZnChśwWK, s. [14]. *Kantyk o Męce Pańskiej*, w: ChpK 2012, nr 7.

⁶⁶ Por. K. Matwiejuk, *Triduum Paschalne. Trzy noce Chrystusa zdradzonego i ukrzyżowanego, który zmartwychwstał*, Siedlce 2015, s. 150–156.

⁶⁷ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, s. 179–180.

⁶⁸ Zob. *Leksykon liturgii*, s. 1625–1628.

⁶⁹ Zob. K. Matwiejuk, *Triduum Paschalne*, s. 271.

Ref.: Śpiewajcie Panu, bo wielka Jego moc i chwała, On z niewoli zła swój lud ocala.

*1. Będę śpiewał na cześć Pana, który wspaniale potęgę okazał,
gdy konia i jeźdźca pogrążył w morskiej przepaści.*

2. Pan jest moją mocą i źródłem męstwa, jemu zawdzięczam moje ocalenie.

On Bogiem moim, uwielbiać Go będę, On Bogiem ojca mego, będę Go wywyższał.

3. Rzucił w morze rydwany faraona i jego wojsko.

*Wybrani wodzowie zginęli w Morzu Czerwonym,
przepaści ich ogarnęły, jak głaz runęli w głębinę.*

*4. Wyprowadziłeś swój lud i osadziłeś na górze Twojego dziedzictwa,
w miejscu, które uczyniłeś swym mieszkaniem.*

Pan Bóg jest królem na zawsze i na wieki⁷⁰.

Innym ważnym śpiewem wielkanocnym zarejestrowanym na omawianej płycie jest aklamacja *Alleluja* wykonywana przed Ewangelią. W przypadku chóru z Klewek jest to kompozycja autorstwa Piotra Palki, zatytułowana *Alleluja na Błoniach*⁷¹. W nagraniu słyszymy odpowiedni werset, który zaczerpnięty został z liturgii słowa Oktawy Wielkanocnej: *Oto jest dzień, który Pan uczynił, weselmy się nim i radujmy*. W celu podkreślenia klimatu radości i odświętności kompozytor zastosował w *Alleluja* po wersecie transpozycję tonacji z Es-dur do F-dur, co znalazło także potwierdzenie w praktyce wykonawczej w Klewkach⁷².

W kolekcji śpiewów wielkanocnych chóru parafialnego z Klewek znalazła się także wielogłosowa kompozycja dominikanina o. André Gouzesa, w której responsorialna forma refrenu *Oto jest dzień, który dał nam Pan! Weselmy się i radujmy się nim! Alleluja, alleluja*, przeplata strofy hymnu brewiarzowego⁷³:

Ty, który mieszkasz w chmurze pełnej ognia,

Ty, który siedzisz na tronie z szafirów,

istot tajemnych otoczony chórem,

Boże chwały wielkiej.

Ty, co zamykasz cały wszechświat w dłoni,

czynisz z obłoków posłuszne rydwany,

jako swych posłów Ty kierujesz wichry,

Boże Stworzycielu.

Panie kapłanów, królów i proroków,

złota świątynia przybytkiem Twym była,

Tyś jednak wybrał dom swój w naszych sercach,

Boże Miłosierdzia.

Aby pojednać grzesznych ludzi z Tobą,

daleś nam Syna, co stał się Człowiekiem,

w Nim okazałeś głębię swej miłości,

Boże Odkupienia.

⁷⁰ *Hosanna*, w: ChpK 2012, nr 2.

⁷¹ *Alleluja na Błoniach*, muz. P. Pałka, w: ZnChśwWK.

⁷² *Alleluja na Błoniach*, w: ChpK 2012, nr 9.

⁷³ Zob. *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t. III: *Okres zwykły, tygodnie I–XVII*, Poznań 1987, s. 792–793.

*Tobie Najwyższy, pełen majestatu,
razem z Twym Synem i Duchem płomiennym,
sława niech będzie, cześć i dziękczynienie,
Boże zawsze wierny*⁷⁴.

Pominięcie w nagraniu dwóch strof (czwartej mówiącej o krzewie gorejącym oraz przejściu Izraela przez Morze Czerwone⁷⁵ oraz szóstej mówiącej o męce, pogrzebaniu i zmartwychwstania Chrystusa⁷⁶) przyczynia się do zubożenia przekazu teologicznego, zwłaszcza o ważne obrazy ze Starego Testamentu, co jednocześnie pozbawia głębszego spojrzenia na misterium zmartwychwstania Chrystusa⁷⁷. Motyw uwielbienia Boga oraz radości płynącej z obchodu paschalnego podkreśla natomiast krótki śpiew o charakterze zachęty skierowanej do zgromadzonych na liturgii: *Panu naszemu pieśni grajcie, wysławiajcie Jego święte Imię. Alleluja*⁷⁸.

W zestawie śpiewów Triduum Paschalnego chórzyci z Klewek zamieścili też znaną dziś i chętnie wykonywaną kompozycję, której tekst pochodzi z *Kyrieale Benedyktyńskiego*, wielogłosowe umuzycznienie zaś z warsztatu Jacka Gałuszki⁷⁹:

*Ref.: Oto są Baranki młode. Oto ci, co zawołali Alleluja.
Dopiero przyszli do zdrojów, światłością się napelnili, Alleluja, alleluja*⁸⁰
1. *Na Baranka Pańskich godach, w szat świątecznych czystej bieli,
Po krwawego morza wodach, nieśmy Panu pieśń weseli.*
2. *W swej miłości wiekuistej, On nas swoją Krwią częstuje,
Nam też Ciało swe przezyste Chrystus Kapłan ofiaruje*⁸¹.

Treść kompozycji nawiązuje do instytucji katechumenatu, który w starożytności chrześcijańskiej wieńczyło przyjęcie przez katechumenów (określanych jako *electi*, wybrani) sakramentów inicjacji chrześcijańskiej (chrztu, bierzmowania, Eucharystii) podczas Wigilii Paschalnej. W omawianym utworze są oni nazywani młodymi barankami, które podążają do źródła wody życia, na gody weselne prowadzone przez Jezusa Chrystusa, zwycięskiego Baranka. Wejście w głębię wydarzeń Wielkiej Nocy dokonywało się podczas „białego tygodnia” (do drugiej Niedzieli Wielkanocnej włącznie, zwanej Dominica in albis – Niedziela Biała), kiedy nowo ochrzczeni przybywali

⁷⁴ *Oto jest dzień*, w: ChpK 2012, nr 10. Por. NiepTr 1998, s. 199.

⁷⁵ „Ty, któryś mówił w krzaku gorejącym, Ojciec narodu dawnego Przymierza, lud prowadziłeś przez czerwone wody, Boże Ocalenia”.

⁷⁶ 6. „Przyjął On mękę, śmierć i pogrzebanie, Krwi swej purpurą przywrócił nam życie, dnia zaś trzeciego powstał z mroków grobu, Boże Zmartwychwstania”.

⁷⁷ Zob. S. Ropiak, *Misterium paschalne w perspektywie „Teologii roku kościelnego”*, w: *Introibo ad altare Dei. Księdzu Profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Szczepaniec, J. Superson, J. Mieczkowski, WN PAT, Kraków 2008, s. 435–437.

⁷⁸ *Panu naszemu*, w: ChpK 2012, nr 11; por. NiepTr 1998, s. 294.

⁷⁹ Szerzej na temat tej kompozycji: F. Ryan, „*Oto są baranki młode*” – *niezwykła paschalna podróż*, w: *Liturgia.pl* [on-line], <https://www.liturgia.pl/oto-sa-baranki-mlode-niezwykla-paschalna-podroz/> (dostęp: 14.05.2024).

⁸⁰ *Oto są baranki młode*, w: NiepTr 1998, s. 204.

⁸¹ *Oto są baranki młode*, w: ChpK 2012, nr 12.

do katedry w szat *świętecznych czystej bieli* (zw. 1), by słuchać katechez mistagogicznych wygłaszanych przez biskupa oraz przyjmować Eucharystię. W nagraniu chóru z Klewek ograniczono się tylko do dwóch pierwszych zwrotek wielkanocnego hymnu, przeplatanych refrenem⁸².

ZAKOŃCZENIE

Omówione w niniejszym artykule nagranie, a tym samym repertuar chóru parafii w Klewkach, potwierdza dokonujący się na gruncie praktyki wykonawczej w Kościele w Polsce proces recepcji reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Jest to przykład pozytywnej odpowiedzi na zalecenia zawarte w dokumentach Kościoła, dotyczące odnowy obrzędów liturgicznych, śpiewu kościelnego, muzyki instrumentalnej, doboru repertuaru oraz wyszkolenia odpowiednich jego wykonawców⁸³. Co ciekawe, kolekcja śpiewów liturgicznych chóru parafii Klewki nie odbiega zbyt od repertuaru chórów i zespołów śpiewaczych działających w regionie, a zwłaszcza w parafiach rzymskokatolickich miasta Olsztyna powstałych po 1989 roku⁸⁴. Omówione powyżej wielogłosowe śpiewy Triduum Paschalnego są wyrazem obecnych trendów, powszechnych najbardziej w środowiskach akademickich, choć nie tylko. Wpisują się one w ogólnopolski nurt poszukiwań praktycznych rozwiązań, by śpiewom nadać jak najbardziej szlachetny i sakralny charakter. Charakterystyczne dziś dla wielu kościelnych zespołów śpiewaczych zapożyczenia z repertuaru dominikańskiego zdają się próbą odpowiedzi na postulaty dokumentów posoborowych dotyczące muzyki liturgicznej, proponując realny złoty środek pomiędzy czystym estetyzmem a banalizacją wiary⁸⁵. Celebrowane w liturgii tajemnice Chrystusa domagają się bowiem głębokiego i refleksyjnego przeżycia. Stąd w omówionym repertuarze chóru im. Elżbiety Gołębiowskiej dominują utwory o charakterze umiarkowanym agogicznie i stonowanym dynamicznie. W nagraniu przeważają wolne tempa, a zmiany w napięciu śpiewów są wprowadzane stopniowo i łagodnie. Wydaje się, że nieco żywiej rozbrzmiewają śpiewy wielkanocne. Czystość intonacyjna oraz prosta harmonia kompozycji zostały dostosowane do wykonawczych możliwości, które są typowe dla zespołów amatorskich. Ponawiane motywy, czasami nawet monotonia wykonawcza wyciszają wewnętrznie odbiorcę, umożliwiają modlitwę oraz nadają celebrowanej liturgii medytacyjny klimat. Wnikliwe spojrzenie na kolekcję śpiewów chóru z Klewek prowadzi też do dostrzeżenia w jej schemacie struktur Mszy jako formy, co potwierdza założenia redaktorów ksiąg liturgicznych po Soborze Watykańskim II, których zamiarem było ukazanie Triduum Paschalnego jako wzorca każdej liturgii. Główne treści teologiczne zawarte w omówionej kolekcji koncentrują się na trzech

⁸² Zob. *Oto są baranki młode*, w: NiepTr 1998, s. 204–205.

⁸³ Zob. A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki kościelnej*, Warszawa 2008.

⁸⁴ Zob. Z. Szon, *Działalność i repertuar rzymskokatolickich chórów parafialnych w Olsztynie*, s. 279.

⁸⁵ Por. Ł. Połacik, „Kult banahu” a kult Boży w odniesieniu do ewangelizacyjnej roli muzyki liturgicznej w myśli J. Ratzingera / Benedykta XVI, w: *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, red. R. Ceglarek, P. Maciaszek, Częstochowa 2020, s. 334–339.

tematach: Eucharystia jako uczta miłości, życiodajna śmierć Jezusa Chrystusa na krzyżu oraz paschalna radość ochrzczonych ze zmartwychwstania Pańskiego.

Należy jeszcze przypomnieć, że członkowie chóru parafii w Klewkach nie są z wykształcenia muzykami kościelnymi. Znajduje to swój wyraz w doborze repertuaru oraz w upodobaniach estetycznych. Brak ściśle liturgicznej formacji zdaje się przejawiać w pomijaniu chorału gregoriańskiego oraz kompozycji sakralnych, nawiązujących w swej melodyce do skali modalnych⁸⁶. Jednak z przeprowadzonych badań (wywiadów) wiadomo, że chórzycy z Klewek pragną rozwijać się muzycznie, powiększać swoje zdolności, rozwijać i poszerzać repertuar, a nawet koncertować⁸⁷. Ważne wydaje się tutaj wskazanie, że umiejętności techniczne nie są jedynym warunkiem dobrego wykonania muzyki liturgicznej, gdyż konieczne jest również głębsze rozumienie teologii liturgii i ducha norm prawnych⁸⁸. Jedną z możliwości realizacji tak ambitnych planów oraz pogłębienia formacji kościelnej mogą być studia teologiczne lub warsztaty liturgiczno-muzyczne, znane i praktykowane także w archidiecezji warmińskiej⁸⁹.

ŚPIEW W TRIDIUM PASCHALNYM Z PERSPEKTYWY REFORMY LITURGICZNEJ NA PRZYKŁADZIE PARAFIALNEGO CHÓRU W KLEWKACH

STRESZCZENIE

Od 1989 roku czterogłosowy chór mieszany im. Elżbiety Gołębiowskiej prowadzi swoją działalność w rzymskokatolickiej parafii pw. św. Wawrzyńca w Klewkach (archidiecezja warmińska). Na przykładzie przeanalizowanej w prezentowanym artykule kolekcji śpiewów tego zespołu możemy dostrzec zmiany liturgiczno-muzyczne, które zachodzą w celebracji Triduum Paschalnego, zwłaszcza w środowiskach oddalonych od katedralnego wzorca. W repertuarze chóru z Klewek widoczna jest tendencja do rezygnacji z chorału gregoriańskiego oraz śpiewów nawiązujących do idei cecyliańskich, powszechnych na gruncie praktyki wykonawczej

⁸⁶ Tymczasem w dominikańskich zbiorach nut, z których korzystają chór z Klewek i podobne mu zespoły kościelne, dostrzega się powrót do chorału gregoriańskiego. Por. *Śpiewnik liturgiczny. Niepojęta Trójca*, t. 2, red. muz. M. Mączyńska, M. Solarz, Kraków 2010, s. 246, 258–259, 323–324; zob. też: S. Ropiak, *Chorał gregoriański w służbie dialogu ze współczesnością w świetle nauczania Benedykta XVI*, „Studia Redemptorystowskie” 9(2011), s. 189–193.

⁸⁷ Por. W. Perlik, *Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej*, p. 13, s. 37.

⁸⁸ Zob. W. Wenz, *Prawne aspekty reformy liturgicznej. Refleksja kanoniczna z racji 50-lecia ogłoszenia Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, S. Araszczuk, Wrocław 2014, s. 80–82.

⁸⁹ Zob. Ł. Kowalski, *Fenomen warsztatów liturgiczno-muzycznych w świetle formacji muzyków kościelnych na Warmii po 2004 r.*, „Musica Ecclesiastica” 16(2021), s. 99–107; Ł. Kowalski, *Formacja i twórczość muzyków kościelnych inspirowana czcią do Najświętszej Maryi Panny w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po 2004 roku*, mps pracy doktorskiej, UWM: Olsztyn 2023.

jeszcze w pierwszej połowie minionego stulecia. Kolekcja utworów przygotowanych przez chórzystów z Klewek na celebracje Triduum Paschalnego zdominowana jest przez repertuar pochodzący z akademickiego środowiska dominikanów w Krakowie oraz styl reprezentowany przez współczesnych kompozytorów muzyki sakralnej i dyrygentów animujących ogólnopolskie warsztaty liturgiczno-muzyczne. Zgodnie z założeniami kościelnego prawodawstwa chór w Klewkach współtworzy celebracje całego zgromadzenia, a wielogłosowe kompozycje, które wykonuje, są wkomponowane tematycznie w akcję liturgiczną. W śpiewach tych wyróżnić można główne treści teologiczne zreformowanej po Soborze Watykańskim II liturgii Triduum Paschalnego: Eucharystia jako uczta miłości, odkupieńcza śmierć Jezusa Chrystusa na krzyżu oraz paschalna radość ochrzczonych ze zmartwychwstania Pańskiego.

SINGING IN THE PASCHAL TRIDUUM FROM THE PERSPECTIVE OF LITURGICAL REFORM ON THE EXAMPLE OF THE PARISH CHOIR IN KLEWKI

SUMMARY

Since 1989 the four-voice mixed choir named after Elzbieta Golebiowska has been active in the Roman Catholic parish of St Lawrence in Klewki (the Warmian Archdiocese). On the example of the collection of chants of this ensemble analysed in this article, we can see the liturgical-musical changes that occur in the celebration of the Paschal Triduum, especially in communities far removed from the cathedral model. In the repertoire of the choir from Klewki we can see a tendency to abandon Gregorian chant and chants referring to Cecilian ideas, common in performance practice as late as the first half of the last century. The collection of pieces prepared by the choristers from Klewki for the Paschal Triduum celebrations is dominated by the repertoire originating from the academic environment of the Dominicans in Krakow and the style represented by contemporary composers of sacred music and conductors animating nationwide liturgical-music workshops. In accordance with church legislation, the choir in Klewki contributes to the celebrations of the entire congregation, and the polyphonic compositions it performs are thematically integrated into the liturgical action. The main theological content of the post-Vatican II reformed liturgy of the Paschal Triduum can be distinguished in these chants: The Eucharist as a banquet of love, the redemptive death of Jesus Christ on the cross and the paschal joy of the baptised at the Lord's resurrection

SINGEN IM ÖSTERLICHEN TRIDUUM AUS DER PERSPEKTIVE DER LITURGIEREFORM AM BEISPIEL DES PFARRCHORES IN KLEWKI

ZUSAMMENFASSUNG

Seit 1989 ist der nach Elzbieta Golebiowska benannte vierstimmige gemischte Chor in der römisch-katholischen Pfarrei St. Lorenz in Klewki (Erzdiözese Ermland) tätig. Am Beispiel

der in diesem Artikel analysierten Sammlung von Gesängen dieses Ensembles können wir die liturgisch-musikalischen Veränderungen sehen, die bei der Feier des österlichen Triduums auftreten, insbesondere in Gemeinden, die weit vom Kathedralmodell entfernt sind. Im Repertoire des Chors aus Klewki lässt sich eine Tendenz zur Abkehr von gregorianischen Gesängen und Gesängen, die sich auf cäcilianische Ideen beziehen und in der Aufführungspraxis noch in der ersten Hälfte des letzten Jahrhunderts üblich waren, erkennen. Die Sammlung von Stücken, die von den Chorsängern aus Klewki für die Feier des österlichen Triduums vorbereitet wurden, wird von dem Repertoire dominiert, das aus dem akademischen Umfeld der Dominikaner in Krakau stammt, sowie von dem Stil, der von zeitgenössischen Komponisten geistlicher Musik und Dirigenten vertreten wird, die landesweite Workshops für liturgische Musik leiten. Gemäß den kirchlichen Vorschriften trägt der Chor in Klewki zu den Feiern der gesamten Gemeinde bei, und die von ihm vorgetragenen mehrstimmigen Kompositionen sind thematisch in das liturgische Geschehen eingebunden. Die wichtigsten theologischen Inhalte der nach dem Zweiten Vatikanum reformierten Liturgie des österlichen Triduums lassen sich in diesen Gesängen erkennen: Die Eucharistie als Festmahl der Liebe, der erlösende Tod Jesu Christi am Kreuz und die österliche Freude der Getauften über die Auferstehung des Herrn

BIBLIOGRAFIA

- Abrahamowicz J.P. OSB, *Triduum paschalne przeżywane z wiarą*, tłum. benedyktyni tynieccy, Tyniec 2012.
- Ankiety dotyczące życia muzycznego w parafiach diecezji warmińskiej*, zebr. ks. S. Ropiak, Olsztyn 1998.
- Bergamini A., *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebrowanie, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, tłum. K. Kubis, Kraków 2003.
- Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, S. Araszczyk, Wrocław 2014.
- Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach, *Gore gwiazda* [płyta CD], oprac. A. i A. Wąsik, Klewki 2021.
- Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach, *Nie ma większej miłości* [płyta CD], dyr. A. Wąsik, nagr. M. Biedziuk, Klewki 2012.
- Filaber A., *Prawodawstwo muzyki kościelnej*, Warszawa 2008.
- Gołaszewska E., *Klewki. Z dziejów kościoła i parafii*, Olsztyn 2002.
- Parafia pw. Świętego Walentego w Klewkach*, w: *Archidiecezja Warmińska* [on-line], <https://archwarmia.pl/parafie/klewki-swietego-walentego/> (dostęp: 28.07.2023).
- Kowalski Ł., *Fenomen warsztatów liturgiczno-muzycznych w świetle formacji muzyków kościelnych na Warmii po 2004 r.*, „Musica Ecclesiastica” 16(2021), s. 99–107.
- Kowalski Ł., *Formacja i twórczość muzyków kościelnych inspirowana wciąż do Najświętszej Maryi Panny w Ogólnopolskich Warsztatach Liturgiczno-Muzycznych na Warmii po 2004 roku*, mps pracy doktorskiej, UWM: Olsztyn 2023.
- Kozłowski K., *Nuncjusz zawsze mówi prawdę*, „Posłaniec Warmiński” 48(2014), s. 4–5.
- Kronika Chóru Parafialnego w Klewkach*, [a.n.], Klewki 1989–.
- Kronika* [parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Wawrzyńca w Klewkach], [a.n.], Klewki [okres od 10.02.1935 r.].

- Lekcjonarz mszalny. *Okres Wielkiego Postu, Okres Wielkanocy*, t. II, wyd. 2, Poznań 2015.
- Leksykon liturgii, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006.
- Lewandowska I., *Magiczne wsie południowej Warmii – propozycja szlaku turystyczno-kulturowego*, w: *Bursztyn, wczoraj – dziś – jutro*, red. D.J. Olszewski-Strzyżowski, Gdańsk 2018, s. 203–229.
- Lewkowicz W., *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. 10, konsult. muz. ks. K. Narodzonek, ks. R. Szramka, konsult. lit. ks. Stanisław Zdanowicz, Olsztyn 1977.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t. III: *Okres zwykły, tygodnie I–XVII*, Poznań 1987.
- Matwiejuk K., *Triduum Paschalne. Trzy noce Chrystusa zdradzonego i ukrzyżowanego, który zmartwychwstał*, Siedlce 2015.
- Melodje do Zbioru ułożone do grania na organach do Śpiewnika kościelnego Djecezji Warmińskiej harmonizował Józef Klatt organista w Gietrzwałdzie*, wyd. Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne na Warmję, Olsztyn 1924.
- Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wydanie drugie, poszerzone i poprawione, Poznań 2013.
- Ostrowski D., *Języki narodowe w liturgii*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, S. Araszczuk, Wrocław 2014, s. 159–183.
- Perlik W., *Chór parafialny im. Elżbiety Gołębiowskiej w Klewkach*, mps pracy licencjackiej, UWM: Olsztyn 2023.
- Polacik Ł., „Kult banału” a kult Boży w odniesieniu do ewangelizacyjnej roli muzyki liturgicznej w myśli J. Ratzingera / Benedykta XVI, w: *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, red. R. Ceglarek, P. Maciaszek, Częstochowa 2020, s. 331–343.
- Ropiak S., *Chorał gregoriański w służbie dialogu ze współczesnością w świetle nauczania Benedykta XVI*, „Studia Redemptorystowskie” 9(2011), s. 177–194.
- Ropiak S., *Katolickie śpiewniki polskie drukowane dla diecezji warmińskiej w latach 1856–1924*, „Studia Warmińskie” 29(1992), s. 155–195.
- Ropiak S., *Misterium paschalne w perspektywie „Teologii roku kościelnego”*, w: *Introibo ad altare Dei. Księdzu Profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Szczepaniec, J. Superson, J. Mieczkowski, WN PAT, Kraków 2008, s. 431–444.
- Ropiak S., *Świeccy wykonawcy muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie. W przestrzeni Kościoła w Elku, Białymstoku i na Warmii*, red. S. Kozakiewicz, Olsztyn 2007, s. 328–345.
- Ryan F., „Oto są baranki młode” – niezwykła paschalna podróż, w: *Liturgia.pl* [on-line], <https://www.liturgia.pl/oto-sa-baranki-mlode-niezwykla-paschalna-podroz/> (dostęp: 14.05.2024).
- Siedlecki J. ks., *Śpiewnik kościelny*, wydanie XL, red. W. Kałamarz, A. Ziółkowski, Kraków 2015.
- Szon Z., *Działalność i repertuar rzymskokatolickich chórów parafialnych w Olsztynie w cyklu roku kościelnego w latach 1945–2018. Studium historyczno-teologiczne*, mps pracy doktorskiej, UWM: Olsztyn 2022.
- Szon Z., *Współczesne wyzwania wobec muzycznych zespołów parafialnych w świetle kościelnych dokumentów*, w: *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, red. R. Ceglarek, P. Maciaszek, Częstochowa 2020, s. 361–375.
- Śpiewnik liturgiczny. Niepojęta Trójco*, red. M. Stós, Kraków 1998.

- Śpiewnik liturgiczny. Niepojęta Trójco*, t. 1, red. muz. M. Solarz, Kraków 2014.
- Śpiewnik liturgiczny. Niepojęta Trójco*, t. 2, red. muz. M. Mączyńska, M. Solarz, Kraków 2010.
- Wenz W., *Prawne aspekty reformy liturgicznej. Refleksja kanoniczna z racji 50-lecia ogłoszenia Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, S. Araszczuk, Wrocław 2014, s. 71–101.
- Wiśniewski P., *Aspekt kerymatyczny muzyki liturgicznej*, „Anamnesis” 50(2007), s. 96–99.
- Witczyk H. ks., *Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Eschatologiczna Ofiara Ekspiacji i Nowego Przymierza*, Lublin 2003.
- Zasoby nutowe chóru parafii pw. św. Wawrzyńca w Klewkach [luźne kartki w skoroszytcie ułożone według alfabetu], zebr. mgr Henryka Chudzik – parafialna organistka, Klewki 2023.